

OKRUGLI STOL

ULOGA KNJIŽEVNOSTI U SUVREMENOM
OBRAZOVANJU

24. veljače 2016.

Treći godišnji okrugli stol *Umjetnosti riječi* održan je 24. veljače ove godine u Vijećnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Tema je i ovaj put bila aktualna, možda i aktualnija nego na prethodna dva okrugla stola.³⁴ Govorilo se, naime, o sudbini književnosti u reformi obrazovanja, točnije o predmetu Hrvatski jezik u Cjelovitoj kurikularnoj reformi. Ta je reforma u vrijeme održavanja okruglog stola bila na kraju svoje temeljne faze: prijedlog reforme već je bio izrađen, a nekoliko dana poslije upućen je u javnu raspravu. Reforme obrazovanja nisu politički neutralni procesi, pa tako nije ni ova. Ipak, količina političkog naboja, pa i političkog spletkarenja, koja je uslijedila tijekom javne rasprave teško se mogla predvidjeti, a kulminirala je ostavkom cijele Ekspertne radne skupine za provođenje Cjelovite kurikularne reforme 25. svibnja te masovnim prosvjedima podrške reformi koji su održani u Hrvatskoj i inozemstvu 1. lipnja ove godine. U vrijeme pisanja ovog uvoda, otprilike mjesec i po prije održavanja prijevremenih parlamentarnih izbora, nije lako predvidjeti sudbinu nacionalne Cjelovite kurikularne reforme pa bi se ovaj prilog u nekoj malo daljoj budućnosti možda mogao čitati i kao vrijedan kulturnopovijesni izvor ili dokument vremena, kao očitovanje članova Ekspertne radne skupine u trenutku kada je glavni posao bio uglavnom dovršen, a oštre se kritike i polemičke apologije još nisu zahuktale iako su se već naslućivale.

U prvom dijelu okruglog stola kraća su izlaganja održali pozvani sudionici: Anita Peti Stantić (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, članica Ekspertne radne skupine), Tomislav Rešković (Privatna klasična gimnazija u Zagrebu, član Ekspertne radne skupine), Ivan Janjić (Prva gimnazija u

³⁴ Prvi okrugli stol, o ulozi propedeutičkih priručnika u humanistici, održan je 24. siječnja 2014. ("Uvodi – u što?", *Umjetnost riječi*, LVII (2013), 3–4, 293–311), a drugi, o problemu kategorizacije radova u humanističkim znanostima, 22. siječnja 2015. ("Gdje počinje izvornost?", *Umjetnost riječi*, LVIII (2014), 2, 243–274).

Zagrebu), Igor Medić (Klasična gimnazija u Zagrebu) i Boris Jokić (Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, voditelj Ekspertne radne skupine). U raspravi su osim pozvanih sudionika sudjelovali još i: Nevenka Šuvajić (Klasična gimnazija u Zagrebu), Ante Bežen (Učiteljski fakultet u Zagrebu), Diana Greblički-Miculinić (Osnovna škola Špansko Oranice u Zagrebu, članica Ekspertne radne skupine), Marijana Češi (Agencija za odgoj i obrazovanje, članica Ekspertne radne skupine), Lahorka Plejić Poje (Filozofski fakultet u Zagrebu), Uroš Živanović (Hrvatski audiovizualni centar), Tatjana Peruško (Filozofski fakultet u Zagrebu), Ana Đordić (XIII. gimnazija u Zagrebu), Dean Duda (Filozofski fakultet u Zagrebu) i Sanja Polak (Osnovna škola Davorina Trstenjaka u Zagrebu, članica Ekspertne radne skupine). Okrugli je stol moderirao Davor Dukić, glavni urednik *Umjetnosti riječi*.

Sudionici okruglog stola autorizirali su svoja izlaganja te ih pritom gdje gdje u odnosu na usmenu verziju neznatno izmijenili. Transkript zvučnog zapisa načinila je Ivana Ružić, a prilog je uredio Tomislav Bogdan.

U Zagrebu 27. srpnja 2016.

102

Davor Dukić: Pozdravljam vas u ime uredništva časopisa *Umjetnost riječi*. Ovo nam je već treći okrugli stol zaredom, jedan godišnje. Prvi je bio posvećen funkciji i značenju propedeutičkih priručnika u humanistici, prošlogodišnji vrednovanju i kategorizaciji znanstvenih i stručnih radova u humanistici. Materijali s oba okrugla stola objavljeni su u našim brojevima u prošloj i prethodnoj godini. Ovaj okrugli stol posvećen je književnosti u reformi obrazovanja, govorit ćemo o ulozi književnosti u osnovnoj i srednjoj školi, o njejoj sudbini u budućem obrazovanju.

Za početak tri sličice, malo ću vas gnjaviti svojim sjećanjima. Mislim da ta sjećanja dijeli većina vas. Rana jesen 1971, kad sam krenuo u osnovnu školu. Sjećam se teške torbe na ramenu i toga da je učiteljica odmah spominjala problem te teške torbe. Torba je bila teška negdje do kraja nižih razreda, koliko se sjećam i u petom, a onda sam u šestom i sedmom počeo nositi onu ručnu, odmah je bila nešto lakša. Međutim, negdje u to vrijeme prvi put sam čuo ne samo da je problem s torbom nego i s našom školom, našim obrazovanjem, da se kod nas uče nepotrebne stvari, da je riječ o nepraktičnim znanjima, kao da se pripremamo za neki kviz. Onda je došla 1977. i famozna Šuvarova reforma. Ja sam nekoliko godina kasnije došao u srednju školu. O toj reformi loše su govorili ne samo ljudi na ulicama, ne samo u kuloarima nego i nastavnici u srednjoj školi, oni koji su je trebali provoditi. Još lošije su

govorili nastavnici na ovom fakultetu, gdje sam kasnije studirao. Jako su se trudili, i u tome su imali velikog uspjeha, da nama koji smo prošli tu reformu nametnu nešto kao kompleks manje vrijednosti. Što je od svega toga ostalo danas? U rujnu, kad prvašići krenu u školu, od novinara ćete i dalje slušati o teškim torbama. Nadam se da će tehnika učiniti svoje i da će umjesto teških torbi učenici uskoro nositi nekakva lagana računala, tablete i tome slično. I dalje se govori da su znanja koja se dobivaju u našim osnovnim i srednjim školama nepraktična i mnoga od njih nepotrebna. Doduše, ne bi se baš moglo reći da su to neka kvizaška znanja jer se dobro sjećamo debakla koji je doživio hrvatski *Milijunaš* u toj grozničavoj potjeri za milijunašem. Što je ostalo od Šuvarove reforme? Dovoljno je da uguglate sintagmu „Šuvarova reforma“ i zapljusnut će vas i dan-danas nešto nalik govoru mržnje.

Kako u svemu tome prolazi književnost? Zbog nje torbe sigurno nisu lakše. Znanja vezana uz književnost teško mogu biti praktična, upotrebljiva. A što se Šuvarove reforme tiče, ne bih sad u to ulazio, ali mislim da je ona, premda za nju u posljednje vrijeme imam stanovitih simpatija, teško mogla biti „prijateljica“ književnosti. Eto, zbog takve je prošlosti, a vezano uz ovu sadašnjost – a sadašnjost je rad na Cjelovitoj kurikularnoj reformi – uredništvo časopisa *Umjetnost riječi* odlučilo da se ovogodišnji okrugli stol posveti spomenutoj temi.

Dakle, iz postojećih, lako dostupnih dokumenata vezanih za Cjelovitu kurikularnu reformu i iz izjava kreatora reforme vidljiva je njezina naglašena usmjerenost prema praktičnim znanjima i kompetencijama, odnosno ishodima učenja, usko povezanim s „potrebama društva i gospodarstva“. U društvu permanentne krize i rastućega siromaštva takva je tendencija razumljiva. S druge strane, za discipline čija su znanja, barem na prvi pogled, slabije izravno primjenjiva ona je poticaj da propitaju svoj status u novom društvenom okružju. Kao moguća polazišta za raspravu o osmišljavanju uloge književnosti u obrazovanju organizator okruglog stola predlaže sudionicima niz pitanja. Sada dolazimo na ta pitanja koja su na prvi pogled vrlo sugestivna, što znači da otkrivaju i konotiraju svojevrzne strahove, ali i nade onih koji ih postavljaju. 1) Treba li se o lijepoj književnosti učiti na svim ili samo na nekim razinama obrazovanja? Strah da se neće učiti baš na svim. 2) Je li književnost u obrazovanju vrijedna po sebi ili samo kao građa za razvoj jezičnih kompetencija? Strah da je samo to drugo. 3) Treba li kanon domaće i svjetske književnosti biti dio obrazovnih programa? Strah da to neće biti slučaj. 4) Trebaju li postojati čvrsti lektirni popisi? Strah da toga neće biti. 5) Treba li mijenjati omjer nastave jezika i književnosti u predmetu Hrvatski jezik u osnovnim i srednjim školama? Sad govorim u

svoje ime: ovdje je više nade da će se to mijenjati, ali ne nauštrb književnosti u srednjim školama. Dobro nam je poznat problem da je nastava jezika u srednjim školama relativno slaba te da nam srednjoškolci i gimnazijalci nisu baš pismeni. To je barem dojam nas s Odsjeka za kroatistiku. Gdje je pritom mjesto nastave medijske kulture? Ona je pridodana predmetu Hrvatski jezik, ali dobro znamo da teško nalazi svoj prostor. Nekome se to može činiti u redu, kao nešto što je manje važno, ali čini se da ne dijelimo svi to mišljenje. 6) Treba li mijenjati satnicu predmeta Hrvatski jezik? Nada da će se to možda promijeniti, da će satnica biti veća i strah da će se možda smanjiti. 7) Treba li – i ako treba, kako – književnost dovoditi u vezu s drugim predmetima? Ponajprije u vidu imamo povijest. Nada da će nova reforma osmisliti nekakav način dobre kontekstualizacije.

Evo, to je moj uvod. Sad ćemo krenuti s izlaganjima. Ovaj okrugli stol ima dva dijela. U prvom će naši pozvani gosti izložiti svoja izlaganja u petnaestak minuta, a onda će biti otvorena rasprava. Ja ću ih, međutim, sada ovdje predstaviti. S nama je kolega Boris Jokić, on je poseban gost, njega predstavljam na početku. Mislim da ne moram puno o njemu govoriti, ali bih ga predstavio onim što on nije. On nije autor osnovnih ni srednjoškolskih udžbenika, ne predaje predmete koji su vezani uz nastavu u osnovnim i srednjim školama na nekom fakultetu, nije ministar, za razliku od Šuvara. Obrazovanje ga zanima, zapravo tome je posvetio svoju karijeru i po tome je jedinstven. Svi ga znate, njegovo lice se puno pojavljuje po medijima. Hvala što ste došli.

Boris Jokić: Ali sam bio student ovoga fakulteta, to je isto važno.

Davor Dukić: To da. Kolegica Anita Peti Stantić ne samo da je studentica ovog fakulteta nego ovdje i radi, na Odsjeku za južnoslavenske jezike i književnosti. Zašto je ona nama važan gost? Zato što u proteklim mjesecima nije bila daleko od kolege Jokića, radila je na Cjelovitoj kurikularnoj reformi, i to u onom dijelu koji se tiče upravo predmeta Hrvatski jezik. Zatim kolega Tomislav Reškovac, iz Privatne klasične gimnazije u Zagrebu, čovjek koji se bavio ovim temama, dakle ne samo nastavnik. Ne samo da ima iskustvo rada s učenicima nego je i bio član Nacionalnog vijeća za odgoj i obrazovanje, nacionalnog operativnog tijela za izradu Strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije, te je sudjelovao u radu na Cjelovitoj kurikularnoj reformi. Slijede dva profesora hrvatskog jezika u gimnazijama, idemo od starijeg prema malo mlađem: kolega Ivan Janjić iz Prve gimnazije u Zagrebu i kolega Igor Medić iz Klasične gimnazije u Zagrebu. Riječ je o izvrsnim studentima, kvalitetnim ljudima u struci koji su, međutim, odlučili – ili je tako sudbina

htjela – da se prihvate nastavničkog posla i u tome su izuzetno uspješni. Jedan pogled na ovaj stol otkriva puno nekorektnosti. Četiri muškarca i jedna žena. Moram ispričati uredništvo *Umjetnosti riječi*. U našem širem popisu – uvijek računate da će polovica otkazati – bilo je još pet žena. Bila je jedna žena više nego što je bilo muškaraca.

Boris Jokić: I sve su otkazale?

Davor Dukić: Sve su otkazale, s jakim argumentima, nismo imali sreće. Bilo je još troje ne-Zagrepčana, ali oni nisu mogli doći. Bila je i jedna nastavnica iz osnovne škole, ona je, doduše, došla, ali ipak ne sjedi ovdje za stolom, nego je u publici. Šteta jer bismo onda malo popravili ovaj odnos srednje i osnovne škole. Evo, toliko od mene. Gosti će izlagati onim redoslijedom kako sam ih i predstavljao, od kolegice Peti Stantić do kolege Medića.

Anita Peti Stantić: Hvala. Drago mi je da vas je dovoljno. Ja sam se pripremila za dva vida izlaganja. Jedan je da govorim, a drugi je da pročitam ono što sam pripremila. Pročitat ću samo dio, zato što ispada da sam jedina koja ovdje sjedim, a koja je doista bila u grupi koja je aktivno radila na jezično-komunikacijskom okviru koji bi onda trebao – i to će biti objavljeno, koliko razumijem, u ponedjeljak – završiti predmetnim kurikulumima, pa i za hrvatski jezik. Ovaj naš jezično-komunikacijski okvir tiče se hrvatskog, latinskog, francuskog, engleskog, njemačkog i znakovnoga jezika te kojega što nije samo hrvatski. Mi smo, naravno, jako vodili računa o hrvatskom i nadam se da će se to vidjeti. Htjela bih reći još nešto prije nego što počnem, kao podsjetnik: otprilike dvije godine je u okviru Ministarstva kulture trajao rad na Nacionalnoj strategiji za poticanje čitanja koja je dovršena proljetos i također se tiče ove naše večerašnje teme. Na njoj je radilo puno ljudi i mislim da smo sada u fazi da čekamo njeno potvrđivanje u Saboru. Dakle, to su dvije usko povezane stvari. U večerašnjem kontekstu i u kontekstu posla koji smo obavili na kurikularnoj reformi, a za koju vjerujem da ćemo i dalje nastaviti raditi na njoj, mislim da treba otvoriti tri osnovna pitanja. To su: što, koga i zašto podučavamo. Tu je, naravno, posebno važan bio hrvatski jezik jer je pitanje što točno podučavamo učenike kojima je to materinji jezik, a što oni ne bi svladali bez škole. U tom smislu odgovori mogu biti sasvim jednostavni. U okviru jezično-komunikacijskog područja kurikulumima odgovor na prvo pitanje je da podučavamo jezik i komunikaciju. Koga: učenike od prvog razreda osnovne škole do četvrtog srednje, a u perspektivi i kasnije jer je riječ o cjeloživotnom obrazovanju. I treće, zašto: zato da steknu znanja, sposobnosti i vrijednosti. Mislim da je već tu

učinjen neki mali pomak. Naravno da bi se ta pitanja mogla formulirati i preciznije, pa bismo se mogli pitati o sadržajima. To je ono što dolazi po pojedinim predmetima. Međutim, takvo postavljanje pitanja nije cilj ovoga izlaganja, nego je cilj pokušaj da se sagleda šira slika jer bez nje, mislim, nema mogućnosti razrade detalja koji su, dakako, nužni, ali podložni prilagodbi. Šira slika je, dakle, taj nužni okvir, to je ono što je objavljeno. To je, rekla bih, svojevrsno strategijsko usmjerenje koje bi moralo biti koliko-toliko neosporno i ostati čvrsto unatoč promjenama detalja do kojih će sigurno doći tijekom rasprave.

Dakle, kada bismo htjeli detaljnije odgovarati na ta pitanja, mogli bismo reći ovako: na pitanje „Što?“ odgovor je, u jezično-komunikacijskom području, da ne podučavamo kanon, ili bar ne samo kanon nego i kompetencije. Usporedimo li to s matematikom, postavlja se pitanje što je jezgra znanja nužna za daljnji napredak, što je ono što želimo da ostane svima, bez obzira na to što radili kasnije u životu. Što znamo iz matematike mimo osnovnih operacija? Dakle, znamo li se služiti matematikom u svom sadašnjem životu i na kojoj razini u odnosu na ono što je bio srednjoškolski standard? Govorim o matematici zato što je nama koji se bavimo jezikom i književnošću neki put lakše sagledati stvari iz perspektive nečega što nam je malo dalje. Slično je s jezično-komunikacijskim područjem jer se postavlja pitanje, na primjer, znamo li prepoznati stilsko-izražajna sredstva u pojedinim književnim djelima pojedinih razdoblja u vezi s nečim što je relevantno u našem sadašnjem životu ili postoji nešto drugo što smo naučili u predmetu Hrvatski jezik, a što je relevantno za nas današnje. Kad govorimo „Koga?“, kad govorimo o učenicima i podučavanju u okviru jezično-komunikacijskog područja, dosad se nije osobito vodilo računa o tome da svi učenici nemaju iste socijalne uvjete kod kuće, nemaju jednak broj knjiga ni poticaja. Podaci su da otprilike 20% mladih kod nas ima neki oblik disleksičnih problema. Ni o čemu od toga se dosad nije vodilo računa. Pa onda nemaju ni svi isto predznanje. Poznato je, u bavljenju čitanjem, da kod čitanja postoji jedan začarani krug. Dobri čitači postaju još bolji, loši čitači postaju još lošiji i o tome bih mogla govoriti 25 minuta, ali neću. Smatram važnim reći samo to da se u pisanju kurikularnih dokumenata izrazito vodilo računa o tim različitostima i o tome da se pronađu individualizirani načini za pojedinčevo napredovanje u odnosu na ono odakle je krenuo. „Zašto?“ Mi smo u vezi s tim nastojali učiniti najbolje zato što smatramo da su neka znanja, koja se dobivaju kroz jezično-komunikacijsko područje, takva znanja koja su svakome važna za daljnje školovanje i rad. To je ono što često zaboravljamo. Pretpostavimo da u otprilike pet godina postoji 200 000 mladih ljudi od kojih, recimo, 80

000 studira, neki završe, neki ne završe studij, a 120 000 ih ne studira, ne idu dalje, krenu u neki radni proces. Od onih 80 000 koliko ih studira otprilike 500 studira kroatistiku, neki broj studira nešto što je vezano uz književnost, a svi ostali studiraju nešto drugo, što nije vezano uz književnost. Rekla bih da nas mora zanimati što će biti sa svim tim ljudima, što im želimo ostaviti kad izađu iz srednje škole, što su ta jezgrena znanja koja im dajemo. Dakle, to je ono što je meni jako važno. Zastat ću ovdje samo na jednom detalju oko kojega bi se, pretpostavljam, mogla otvoriti rasprava, a to je pitanje gdje je u svemu tome književnost. Po mom je razumijevanju književnost u tekstovima, a tekstovi su u komunikaciji s jezikom, i to i književni tekstovi i oni koje smo ponekad skloni nazvati neknjiževnima. Ja bih ih puno radije nazvala stvarnosnim ili obavijesnim tekstovima. U samom uvodu toga jezično-komunikacijskog područja stoga se navodi sljedeće: „Osnovna je svrha jezično-komunikacijskog područja omogućiti učenicima stjecanje znanja, razvoj sposobnosti i vještina te usvajanje vrijednosti i stavova povezanih s jezikom, komunikacijom i kulturom, odnosno osposobiti učenike za jezičnu recepciju, produkciju i interakciju.“ Dalje se navodi još: „Važnost jezično-komunikacijskog područja je u poticanju i razvijanju svjesnog korištenja jezikom kao temeljem za razvoj vještina kritičkog i apstraktnog mišljenja u izražavanju i komunikaciji koji tvore osnovu uspješnog obrazovanja. U okviru ovog područja učenici otkrivaju, prepoznaju i pohranjuju nova znanja te razvijaju jezične i komunikacijske kompetencije na materinjem i inom jeziku. Jezik je osnovno sredstvo interakcije sa svijetom koje omogućuje organiziranje misli, uspostavljanje identiteta i ostvarivanje komunikacijskih uloga te osobnog i društvenog razvoja pojedinca.“ Pretpostavljam da bi se tome teško što prigovorilo, osim možda da je preopćenito, no ponavljam da je ovo samo okvir za pojedinačne predmetne kurikule. Među šest istaknutih ciljeva jezično-komunikacijskoga područja izdvajam kako se osobito vodilo računa o različitim komunikacijskim situacijama, dakle o različitim tipovima tekstova, različitim medijima i svrhama, o razvoju čitalačke pismenosti, kulture i navika u vezi s tekstovima različitih sadržaja i struktura te o jezično-kulturnom identitetu.

Tri glavne domene na kojima smo razradili sve ono na čemu počiva jezično-komunikacijsko područje su komunikacijsko-funkcionalna pismenost, čitalačka pismenost i međukulturna pismenost. Usporedimo li čitalačku i matematičku pismenost, pretpostavljam da ćemo se lako složiti oko toga da se matematička pismenost na svakoj razini razlikuje od matematike kao znanosti, od matematike za matematičare. Premda se može činiti da čitanje nije na toj razini kao matematika jer nije riječ o posebnoj znanosti, što je

točno, smatram da je usporedba bar dijelom moguća. Prihvatimo li da su materinji jezik i matematika dva osnovna nastavna predmeta, moramo se zapitati koja je razina matematičke pismenosti koju želimo naučiti svakoga tko izađe iz srednje škole, neovisno o tome što će poslije raditi, a isto se to pitanje postavlja i u vezi s razinom čitalačke pismenosti. O čitalačkoj pismenosti obično ne razmišljamo u smislu u kojem bih ja voljela da razgovaramo, a to je da su čitanje i čitalačka pismenost, kao i snalaženje s tekstovima, između ostalog, i zdravstveno pitanje. Dakle, dokazano je, a neke knjige su prevedene i kod nas, da se određene sinapse u mozgu ne razviju nikako drugačije nego samo čitanjem, i to neprestanim čitanjem i navikom koja se stvori za život. Prema tome, kada bismo inzistirali na tome da se čitanje doista stavi u središte onako kako smo mi to napravili u jezično-komunikacijskom dijelu kurikuluma, onda bi se korist za djecu u praktičnom smislu vidjela vrlo brzo. To čitanje, naravno, mora biti čitanje i književnih i neknjiževnih tekstova.

108

Prije nego što završim, rekla bih samo još jednu stvar. Jedno od pitanja koja sam si postavila kad je bilo zacrtano kako će izgledati ovaj okrugli stol bilo je i treba li drukčije rasporediti nastavu jezika i književnosti. Razmišljala sam o tom pitanju kao lingvist, jer je to moja struka, i zapravo sam došla do toga da je podjela u predmetu Hrvatski jezik na jezik i književnost potpuno neprirodna, nepotrebna, kontraproduktivna i meni potpuno nejasna. Zašto neprestano perpetuiramo tu istu pogrešku? Ni u jednom drugom nastavnom predmetu, koliko znam, ne postoje posebni udžbenici za različita područja onoga što je dio jednoga. Moram reći, iz iskustva svoje djece iz američkih škola, najdraže bi mi bilo kada bi došli iz škole i rekli kako su nešto sjajno naučili, nešto je bilo jako zabavno. Mi bismo ih onda pitali: „Iz kojeg predmeta ste to radili?“, a oni bi rekli: „Ne znamo. To je bilo kad je ona profesorica koja nam inače govori o povijesti i geografiji...“. Mislim da se ta vrsta integracije nužno mora dogoditi u okviru predmeta Hrvatski jezik. Ona je zapravo provedena u svim ostalim jezičnim predmetima u školi, samo ne u hrvatskom, tako da se stječe dojam da je jezik jedno, a književnost drugo, da su to neke dvije suprotstavljene strane. Voljela bih da na to gledamo kao na integriranu cjelinu, što ona jest, jer je u nastavi jezik u službi književnosti i književnost je u službi jezika. O medijskoj kulturi gotovo da ne treba reći ništa zato što je potpuno jasno da je ona samo nominalno u programima, a većina nastavnika je provodi minimalno, gotovo nikako. Dakle, nije pitanje treba li biti dva sata više književnosti ili jezika, nego zašto učimo sve što učimo iz književnosti i zašto učimo sve što učimo iz jezika. I možemo li učiniti da to djeci bude puno zanimljivije i da bude u nekoj vezi s njihovom

stvarnošću? To je ono što mi se čini da je nužno i važno, a onda se nadam da ćemo u raspravi pokrenuti i druga važna pitanja.

Davor Dukić: Hvala, Anita. Evo, kolega Reškovac.

Tomislav Reškovac: Hvala. Moram priznati da je ovih šest, sedam pitanja, koliko ih ima, vrlo izazovno. Pokušat ću vrlo kratko dotaknuti neke aspekte prva tri pitanja, pri čemu bih se prvo pozabavio samim pitanjima. Prvo pitanje: „Treba li se o lijepoj književnosti učiti na svim ili samo nekim razinama obrazovanja?“. Ovo „učiti o književnosti“ je ono što mi je na neki način odmah privuklo pažnju. Naime, ono što se danas radi u školama je da se uči o književnosti, ali se jako slabo čita. To učenje o književnosti iscrpljuje, po mom sudu, otprilike četiri petine bavljenja književnošću, osobito u srednjim školama, a onda osobito u gimnazijama. Naravno, to može pomoći da se stekne neka predodžba o književnosti kao književnoteorijskoj, književnopovijesnoj ili kulturnoj činjenici. Međutim, time se manje-više reproducira model studija književnosti i promašuje nešto što je jako važno i što je Anita maloprije spomenula, a to je nešto što se pomalo misteriozno naziva „razvojem čitatelja“. Preformulirao bih to pitanje u pitanje koje meni osobno ima dodatnu vrijednost, pa bi onda glasilo: „Treba li se čitati lijepa književnost na svim razinama i svim vrstama obrazovanja?“. Moj odgovor je da, što ću kasnije pokušati kratko obrazložiti.

Drugo pitanje: „Je li književnost vrijedna sama po sebi ili samo kao građa za razvoj jezičnih kompetencija?“. I ovdje na neki način ta sugestivnost pitanja implicira, kao što to obično bude, cijeli niz stvari, a ono što implicira je da će na kraju izaći ideja što je uopće književnost. Koliko god pod ovim krovom nekako bilo prirodno o tome govoriti, čini mi se da je za ovu prigodu možda ipak malo preuzetno. Čini mi se da bih nekako lakše izašao na kraj s pitanjem: je li književnost kao književnost vrijedna za obrazovanje? Dakle, ne kao neka od njezinih redukcija. Ne književnost kao puke jezične činjenice koje onda služe za opet reducirano shvaćeni razvoj nekakve čitalačke pismenosti, književnost reducirana na kulturnu činjenicu koja onda služi razvoju kulturne pismenosti, pa onda književnost reducirana na nekakav relativno prikladan oblik artikuliranja moralnih, društvenih i onakvih ili ovakvih vrijednosti koje se razmjerno lako interioriziraju i onda rado koriste. Meni se čini da književnost kao književnost, dakle ne u obliku neke redukcije, doista jest vrijedna i čini mi se da je to jako povezano s onim prvim pitanjem.

Sad ću malo prošarati kontekstom i posložiti nešto što jako često podrazumijevamo, ali što ponekad, možda, naprosto treba eksplicirati. To je

ono što najčešće možemo vidjeti kao ciljeve ili svrhe književnosti u školama. Jedna od tih svrha – sve su legitimne, da tako kažem – sasvim je sigurno doprinos čitalačkoj pismenosti. Čak i u onom vrlo uskom obliku, kao što čitalačka pismenost biva definirana u PISA-istraživanju, a gdje se određuje kao sposobnost upotrebe i razumijevanja pisanih tekstova. To je sasvim sigurno legitimna i jako potrebna stvar. O puno toga je govorila Anita. Međutim, meni se čini da se to u najmanju ruku jednim velikim dijelom može pristojno razvijati i bez književnosti. Postoji cijeli dijapazon tekstova na kojima se to može raditi i čini mi se da bi se to u konačnici jednako tako dalo bez književnosti. Onda postoji i druga svrha, tj. cilj koji se obično povezuje s kulturnom pismošću, drugim riječima sa sposobnošću participiranja u nekoj kulturi na taj način da se poznaju određene kulturne prakse i proizvođači, da se mogu koristiti itd. Tu nam priča s književnom teorijom, osobito s književnom poviješću, nekako najprirodnije pripada. Međutim, ruku na srce, i to se može napraviti bez čitanja književnih tekstova i to naši daci vrlo uspješno rade već jako, jako dugo. Skidaju stvari s interneta, nekakve sažetke, komentare. I onda dolazimo do treće stvari, koja mi je najviše pri srcu. Ne znam točno čak ni kako da je nazovem, Nijemci bi za to upotrijebili termin *Bildung*. Mi za to nemamo dobru riječ jer „odgoj“ nije adekvatan. U svakom slučaju, radi se o nekoj vrsti uspostavljanja osobe. I to ne nečim što bi u presudnom smislu bilo izvana upravljano, nego nečim što bi zadovoljavalo pretpostavljenu, imanentnu potrebu. Tu mi se čini da je uloga književnosti, ustvari, najvažnija jer imam osjećaj da je ništa ne može nadomjestiti. To ne znači da je ne mogu nadomjestiti druge umjetnosti, naravno da mogu, ali smo ovdje fokusirani na ovo. Ima jedna lijepa rečenica iz jednog Kafkina pisma iz 1904. godine. Dopisivao se sa svojim šulkolegom, izvjesnim Oskarom Pollakom koji je bio kunsthistoričar, o tome kakve knjige su važne i dobre. I onda Kafka veli da ne treba čitati knjige koje su dobre, koje će razveseliti, da će si to sam napisati za silu. Treba čitati samo one knjige koje poput sjekire razbijaju zamrzlo more u nama. To razbijanje zamrznog mora u nama ili, ako hoćete, dodavanje drugačijih perspektiva našim konkretnim pojedinačnim, pa stoga i ograničenim osobnim iskustvima najveća je korist, ako smijem upotrijebiti tu ne pretjerano popularnu riječ, od čitanja književnosti.

Drugo pitanje koje je vezano uz to je pitanje kanona. Po mom sudu, ne bi trebalo ići u koncipiranje nikakvog čvrstog, osobito ne zatvorenog kanona, i tu mogu navesti nekoliko razloga. Jedan nije razlog, nego dosta zanimljiva informacija. Prije 10 godina jedna od institucija u mreži koja se zove Eurydice – to je jedan dosta veliki europski projekt koji se bavi istraživanjem obrazovanja – napravila je ne pretjerano ekstenzivno, ali dosta zanimljivo

istraživanje o tome gdje postoji kanon u školskoj nastavi. Ne govorim o sveučilištu, nego o osnovnim i srednjim školama. Istražili su situaciju u 16 ili 17 zemalja. Jedina je zemlja u kojoj postoji kanon u smislu zatvorenog popisa tekstova koji svi daci moraju čitati i ništa izvan toga nije dozvoljeno, ako me sjećanje ne vara, Malta. U dva slučaja je vrsta malo mekšeg kanona, dakle ne postoji kao dio kurikuluma, ali postoji kao sastavni dio ispitnih kataloga, to je tamo gdje srednjoškolsko obrazovanje završava nekakvim eksternim ispitom, poput naše državne mature. Međutim, u svim ostalim slučajevima ili ne postoji ništa ili postoje vrlo okvirni popisi, kao neka vrsta prijedloga ili sugestija. Tako, na primjer, u nekim njemačkim zemljama – kao što znate, Njemačka nema jedinstven obrazovni sustav – imate otprilike ovakve popise: dva dvadesetostoljetna romana, jedna drama druge polovice 19. stoljeća itd. Dakle, nešto vrlo okvirno. Negdje pak imate razmjerno ekstenzivne popise s kojih se može odabirati. Drugim riječima, sustav s Malte doista nigdje ne postoji kao sastavni dio kurikuluma, dakle čvrsti, zabetonirani popis koji bi rekao da su to kanonski tekstovi koje svako dijete ili mlada osoba mora pročitati tijekom obrazovanja. Čovjek bi se mogao pitati zašto. Postoji neki razlozi koji se, čini mi se, daju naslutiti već sad. Prvi je, naravno, cijeli niz problema koji dolazi s konstrukcijom kanona kao kanona. Da se poslužim Eagletonovim riječima, ta ideja da bi neki književni tekstovi sami po sebi bili naprosto vrijedni i zbog toga pripadali u neki zamišljeni kanon prilično je naivna predodžba. Drugim riječima, uvijek je riječ o nekoj vrsti konstrukta koji bi na neki način trebalo legitimirati, što onda jako komplicira stvar. Neki od vas su sasvim sigurno upoznati s cijelim nizom rasprava u SAD-u oko Hirscheve ideje etabliranja panameričkog kanona koji bi trebao doprinijeti identitetu SAD-a kao, uvjetno rečeno, političke zajednice. Onda imamo jedan drugi problem, a to je što nam u nastavi književnosti teško može pomoći kanon, nego nam eventualno treba neka vrsta školskog kanona. Mnogima se diže kosa na glavi, ali meni se čini da je to naprosto prirodno stanje stvari. Koliko god većina ljudi koja se time profesionalno bavi držala da je Joyceovu *Uliksu* mjesto u kanonu, to sasvim sigurno nije tekst koji bih ja osobno stavio na bilo kakav popis literature koju bi trebali čitati srednjoškolci. Naravno, ne bih im branio ako bi to eventualno netko poželio, no ne bih ga stavio kao nešto što bi se očekivalo. Drugim riječima, takozvani školski kanon je rezultanta nekakvog pretpostavljenog, prethodno konstruiranog kanona kao takvoga, a onda onoga što je s jedne strane primjereno svrsi čitanja i dobi tih mladih ljudi te njihovim kulturnim iskustvima. Ljudi imaju najviše razumijevanja za to da nešto treba biti primjereno dobi, pogotovo kad je riječ o njihovoj vlastitoj djeci, jer se onda iz prve ruke mogu uvjeriti u to

kako petnaestogodišnjaci dosta teško izlaze na kraj s homerskim epovima ili s Marulićevom *Juditom*. Jednako tako, važno je da to bude primjereno njihovom kulturnom iskustvu jer oni ne žive u vakuumu. Dakle, nije riječ samo o činjenici da imaju 15 ili 18 godina, nego da tih svojih 15 ili 18 godina imaju sada i ovdje. To „sada i ovdje“ u nekakvoj interakciji oblikuje njihovo kulturno iskustvo i u startu određuje tip recepcije koji se uopće može dogoditi kada su suočeni s takvom vrstom teksta.

To nas onda dovodi do onoga što je, po mome sudu, ključno pitanje, a to je što bi to uopće trebalo čitati da čitanje ne bi bilo onakvo kakvo sam spomenuo na samom početku ili ono što Louise Rosenblatt zove „eferentnim čitanjem“, koje je usmjereno na to da se iz teksta prikupe informacije, za razliku od tzv. estetskog čitanja. Karakteristika eferentnog čitanja jest da je ono prije svega usmjereno na prikupljanje informacija iz teksta i o tekstu. To su sve moguće metafore, metonimije, sinagoge, dvostruko rimovani dvanaesterci, pripovjedači onakvi ili ovakvi, motivi i teme, što uglavnom djeca i mladi ljudi rade u školama na nastavi književnosti. Međutim, taj tip čitanja ima jedan veliki hendikep, a to je da za mlade ljude nije izazovno u onom smislu u kojem može poslužiti kao formativni ili transformativni moment njihovih osobnih iskustava. To je ta brutalna Kafkina sjekira, no ne mora biti u tako brutalnom obliku, to je sasvim sigurno. Čini mi se da je najveća slabost ideje kanona – iako bi se ona mogla braniti iz određenih perspektiva – upravo ta činjenica da kanon na neki način unaprijed implicira što je to što bi mladim ljudima moralo i trebalo biti izazovno. Čini mi se da je riječ „izazovno“ ovdje ključna jer je ona pretpostavka bilo koje vrste osobnog angažmana u čitanju. Mislim da bez osobnog angažmana u čitanju ne možemo govoriti ni o kakvom razvoju čitanja, čitatelja ili nečeg takvog. Toliko za sada, hvala vam.

Ivan Janjić: Dobra večer svima. Ja bih vas na početku, naravno, sve pozdravio i htio nešto više reći kao čovjek iz prakse. Imam dojam da se kao nastavnik u školi nalazim na nekakvoj prvoj crti bojišnice, u nerazumijevanju s bazom koja se nalazi negdje tamo u mirnodopskim uvjetima. Situacija u nastavi podsjeća na scene iz Krležinih ekspresionističkih ratnih novela. U tom smislu, naznačio bih ključne probleme s kojima se svakodnevno susrećemo u nastavi hrvatskoga jezika, a tiču se prvenstveno nastavnog područja „Hrvatska i svjetska književnost“. Činjenica je da su uzroka sadašnje loše nastave, po meni, tri, a to su površnost, formalizam i mnoge apstraktne imenice s prefiksom ne-: nesustavnost, nedosljednost, nefunkcionalnost, neznanstvenost, nelogičnost i sl. Posljedice tog stanja su tjeskoba i rezignacija

koje su očite kod nas nastavnika i koje se automatski prenose na učenike. Prihvaćanje tog stanja stvara atmosferu straha i neuspjeha koju ovaj postojeći sustav jednostavno gradi i na tome počiva, stoga je učenika u sadašnjoj nastavi najbolje usporediti s Gregorom Samsom, a sve zajedno izgleda kao postmodernističko-manirističko hamletovska drama s elementima apsurdna u kojoj se nastavnica Antigona, iako duboko svjesna svoje situacije, ne želi suprotstaviti Kreontu. Zaključak je da se nastava apsolutno treba mijenjati, redefinirati i reformirati. Samo bih sada naznačio ili upozorio na neke nagazne mine ili zamke na koje buduća reforma može naići. Tih klopki ima mnogo na svakoj razini odgojno-obrazovnog procesa. Svaki segment je problematičan i na svakome od njih može se lako poskliznuti. Osnovne stvari su sadržaj – konkretno, nastavnog područja „Hrvatska i svjetska književnost“ – ishodi i provedba koju čini nastavnik i, na kraju, uspješne ili neuspješne kompetencije učenika.

Zašto je stanje u nastavi takvo? Obveze nastavnika su enormne. Ako bude prilike, da sada ne uzimam vrijeme, mogu vam u natuknicama nabrojiti koje su sve obveze nastavnika hrvatskog jezika za jednu nastavnu godinu u izradi nastavnih planova i programa i svih onih inih programa koje treba ugraditi u svoju nastavu. Stalno se spominje ugradba nekih sekundarnih programa koji moraju ući u ovaj postojeći program, a ovaj postojeći je nemoguće realizirati. Druga su stvar kompetencije nastavnika. Evo, kolega i ja nastavnici smo u gimnaziji, što uključuje mnogo širih znanja iz različitih znanstvenih disciplina, od jezika preko književnosti, teorije, povijesti... Naravno, podrazumijeva se da imamo osnovna znanja iz filozofije, opće i nacionalne povijesti, likovne i glazbene umjetnosti i dr. Ovdje se postavlja pitanje odgovornosti našeg Odsjeka. Stvara li naš Odsjek takav profil nastavnika? Naravno da ne. Kao mentor studentima kroatistike koji dolaze na nastavnu praksu svjedok sam da su znanja sadašnjih studenata kroatistike takva da su oni iznenađeni znanjem učenika! Toliko o poziciji nastavnika. Večeras se dosta govori o ishodima. Kod nas se odjednom u nastavi hrvatskog jezika, preko noći, pojavio Bloom koji ima neodoljivih analogija s Joyceovim Leopoldom Bloomom i romanom struje svijesti! Dakle, odjednom se od nas tražilo da se iscrpljujemo u prikazivanjima razina znanja i ishodima koji nam uopće nisu bili objašnjeni na adekvatan način. Onda se dogodilo da je, naravno, sve završilo u pukom formalizmu. To znači da moj nastavni plan i program, koji sada ima 60 stranica za jednu nastavnu školsku godinu, sigurno nije dobar. U slučaju da se pojavi netko tko će pedagošku dokumentaciju provjeriti, reći će da to nije dobro i da tu nešto nedostaje, a da uopće nemamo informaciju o tome što se događa u učionici. Formalno mora biti zadovoljeno, a tu su i famozne

„međupredmetne teme“ o kojima također nitko ništa ne zna. „Daj i to malo ubaci, daj stavi malo zdravstvenog i građanskog odgoja“, to tako izgleda u praksi! Bitno je da na papiru sve prekrasno izgleda. Dakle, tekst i rad na tekstu kao temeljna znanja apsolutno su otišli u deseti plan, a sve drugo dolazi ispred. Mi se sada nalazimo u jednom totalno kaotičnom prostoru.

Što se tiče nastavnog sadržaja, opasna je zamka ako reforma predviđa da su sadržaji riješeni. Naši nastavni sadržaji su apsolutno katastrofalni. Ja sam za ovu priliku uzeo četiri čitanke dvaju izdavača i brzinskim preletom, ne studiozno, zabilježio sitnim fontom nekoliko stranica nelogičnosti koje se u njima nalaze. Od toga da negdje piše da je nešto novela, a pripovijetka je. Ako bude prilike, navest ću vam primjere. To je fantastično da mi, na primjer, ne znamo što je po književnoj vrsti Goetheov *Faust*, pa je na jednom mjestu dramski spjev, a na drugom epska drama. Problemi s periodizacijom, naprimjer. U nastavi književnosti nigdje ne postoji ujednačena i jasna periodizacija svjetske i hrvatske književnosti. I što se sada događa u nastavi? Osim pojmova koji nisu dovoljno jasni, cijelo vrijeme je prisutno prepisivanje pogrešnih podataka. Udžbenik je primarna literatura, a mi stalno imamo iste ulomke tekstova ili uvijek iste primjere za stilska sredstva. Današnji učenik taj primjer nauči napamet, a da ne zna pronaći stilsko sredstvo u tekstu. I što se sada događa? To je, po meni, najgora situacija, a to je da i nastavnik i učenik uoče nelogičnost i nađu se u problemu. Drugi put nastavnik zbog vlastite nesigurnosti popusti, a treći put i nastavnik i učenik najnormalnije prijeđu preko takve gluposti ili nejasnoće. Tada cijeli sustav nastave pada: kada svjesno prijeđemo preko nelogičnosti jer „to je tako“. To je strašno! A najgora je onda pozicija nastavnika koji bi trebao arbitrirati o činjenicama koje bi u nastavnim sadržajima morale biti jasne. Naravno, problem je i sa sekundarnom literaturom jer je jednostavno previše znanstvenih disciplina kojima bismo trebali baratati, a nemamo ni dobar uvid u postojeće stanje u tim područjima. Po meni je izuzetno zabrinjavajuća nezainteresiranost kroatističke struke za nastavu hrvatskoga jezika u školi. Pa tko je odgovoran za sve ovo nego mi? Taj akademizam koji se profilirao za neke uže znanosti, a nas je prepustio da probleme u nastavi sami rješavamo, ni na koji način nije rješenje problema! Za to sam i dobio potvrdu jer je najmanje kolega iz kroatistike sa sveučilišne razine sudjelovalo na projektu kurikularne reforme. Ponudio bih i neka rješenja ako bude prilike, ne bih uzimao minutažu drugima. U svakom slučaju, volio bih da reformu buduće nastave ne spajam s Kafkom, teatrom apsurdna i ekspresionističkim Krležom, nego da to bude petrarkistička lirika i *Blaženi čas i hip*. Suvremena nastava umjesto atmosfere straha i tjeskobe treba postati prostor slobode i želje za znanjem i uspjehom.

Davor Dukić: Evo, ostao nam je još kolega Medić.

Igor Medić: Dobra večer. Zahvaljujem uredništvu na pozivu i svima koji ste se večeras ovdje okupili. Hvala što ste odlučili posvetiti ovu večer jednoj temi koja se meni čini jako važnom. Predajem hrvatski jezik i književnost petu školsku godinu u srednjoj školi, a četvrtu u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Počet ću kratkim osvrtom na sadašnji gimnazijski program toga predmeta jer, prije svega, postojeći program, a onda i oblik vanjskoga vrednovanja koji očekuje sve moje učenike, a to je državna matura, oblikuju i uvjetuju u velikoj mjeri sadašnju nastavu hrvatskog jezika. Ako se osvrćemo na tu nastavu, onda su to dvije točke od kojih bi svaki osvrt povezan s položajem književnosti u obrazovanju trebao krenuti.

Dakle, ako se prouči sadašnji, dvadesetak godina star gimnazijski program za predmet Hrvatski jezik, prvo što se uočava jest da je on orijentiran isključivo na sadržaj. To je prije svega golem popis djela ili pojmova koje treba obraditi. Ne samo da je opsežan nego je i vrlo detaljan u smislu da uz pojedina djela precizno navodi, primjerice, pjevanja ili stihove koje bi na nastavi trebalo obraditi. U tom smislu, ne daje veliku slobodu nastavniku kao izvođaču toga programa, ako ga se on namjerava držati. Program pretpostavlja tri nastavna područja. Osim književnosti tu su zastupljeni i izražavanje te jezik, pri čemu nastava jezika obuhvaća cijelu gramatiku: morfologiju, fonologiju, sintaksu i leksikologiju. Književnost je vrlo ambiciozno zamišljena i ugurana u taj program kao nezgrapno sažimanje cijelog sveučilišnog pregleda povijesti nacionalne i svjetske književnosti, pri čemu su onda, dodatnim sažimanjem toga gimnazijskog programa, nastajali programi za četverogodišnje i trogodišnje strukovne škole s manjim brojem sati. Prvi problem na koji se ovdje nailazi je kakva je to uopće metodologija koja na takav način oblikuje program nastavnog predmeta za srednju školu i gdje je, kad je oblikovan takav program, bila metodička i didaktička svijest koja bi sadržaj trebala preraditi, a ne samo sažeti i utrpsti na niže obrazovne razine. To znači da postojeći program, barem sam ja takvog mišljenja, zanemaruje učenika, njegova prethodna znanja, sposobnosti, životna iskustva i podređuje sve segmente nastave hijerarhijama i zakonitostima akademski ustrojene discipline, i to lošim preslikavanjem. Dakle, to su nekakvi temeljni problemi koji postoje s nastavom hrvatskoga jezika, pa onda i s nastavom hrvatske književnosti u sadašnjem sustavu jer takav program tjera na obradu gradiva po modelu pokretne vrpce, u kojemu se mi cijelo vrijeme bavimo samo realizacijom određenih sadržaja, a manje time, nažalost, kako su ti sadržaji usvojeni, odnosno što se zapravo događa u učeničkim glavama kad se obrađuju pojedine teme ili sadržaji.

To su, dakle, temeljni problemi sa sadašnjim programom. On je izrazito ambiciozan i elitistički koncipiran, ali se vrlo rijetko postavljalo pitanje kako se može izvesti i može li se uopće izvesti na terenu u takvoj svojoj sveobuhvatnosti te uz manjak metodičke svijesti i doradenosti. S druge strane, nov pritisak predstavlja državna matura ovakva kakva je sada, koja također u velikoj mjeri utječe na nastavu jer je dijelom oblikuju i očekivanja učenika i njihovih roditelja. Ispitni katalog od kolovoza 2015. godine sadrži 78 ispitnih djela. Iako je to značajno reduciran sadržaj ukupnoga programa, to je i dalje ogroman broj tekstova koje bi učenici na nekoj razini trebali poznavati kad polažu državnu maturu. Od toga je 14 djela predviđeno kao potencijalna tema eseja, a ispit se sastoji od testa i eseja koji se oblikovao kao pisanje jednoga sastavka po obrascu koji ne potiče ni kreativnost ni promišljanje o književnosti na kritički ili problemski način. Jednostavno, da bi se takav tekst mogao vrednovati, on se zapravo boduje i tako se onemogućuje svaki slobodniji tip stvaralaštva.

116

Koja je onda razina znanja prosječnoga maturanta kada se gleda njegovo baratanje znanjima iz hrvatskog jezika, pa onda i iz književnosti, sada i po ovom programu? U načelu, problem je niska razina opće pismenosti i osiromašen leksik. S leksikom je općenito sve više problema kod novih generacija, sve više riječi treba tumačiti kada se predaje književnost, ali i inače na nastavi hrvatskog jezika. Imaju sve više problema sa sastavljanjem jasnih i koherentnih vezanih tekstova. Nakon sve te silne obrade književnopovijesnih sadržaja oni su zapravo najčešće posve književnopovijesno dezorijentirani i ne znaju smjestiti ni kapitalne autore ni one koji su u samoj jezgri kanona u pravo razdoblje ili stoljeće, čak ni na onoj razini koju bi većina podrazumijevala kao razinu opće kulture. Nesamostalni su u analizi i interpretaciji tekstova. U načelu, kada se stave u situaciju da interpretiraju tekst, oni nekako čekaju da im se da gotova interpretacija koju bi onda sami kopirali ili prekrójili. Možda je temeljni problem što razviju otpor prema čitanju i predmetu u cjelini. Mi ovakvim programom, to je barem moj dojam, ne oblikujemo čitatelja koji, kada završi srednju školu, ima vlastite čitateljske interese ili ukus, nego nekoga tko je – najčešće se to dogodi u drugom razredu, kada se uđe u stariju književnost – zapravo stvorio otpor i prema predmetu i prema književnosti, jer ju je poistovjetio s onime što se radi na nastavi hrvatskog jezika. Čini mi se da je ključni problem upravo u tom imperativu kronologije koja diktira oblik sadašnjeg programa, a upitno je zašto bi se djela u srednjoj školi obrađivala kronološkim slijedom i zašto neki drugi put i drukčije uvođenje mladog čitatelja u književnost, pa i književnu povijest ne bi bio moguć.

Mislim da iz svega toga proizlaze pitanja što zapravo znači predavati književnost, a možda je pitanje što znači poučavati književnost bolja formulacija, zatim je li to poučavanje o književnopovijesnim činjenicama te metodama analize i uvriježenim procedurama interpretacije i ako jest, što to zapravo znači. I, u konačnici, jesu li ta pitanja zapravo različita kada se odnose na sveučilišnu razinu poučavanja književnosti i na osnovnu i srednjoškolsku razinu? To se pitanje na prvi pogled čini banalnim, ali naš program pretpostavlja da, kada se poučava, odnosno predaje književnost, to je nešto slično ili gotovo isto od viših razreda osnovne škole pa sve do fakulteta. Čini mi se da to ne može biti samorazumljivo, takvo izjednačavanje pristupa jednom predmetu. Na kraju, bi li koristilo razlikovati pojmove „znanost o književnosti“ i „znanje o književnosti“? Mislim da bi nas to možda odvelo na bolji put.

U tom smislu, za mene je bio osobito poticajan jedan Todorovljev tekst, „Književnost u opasnosti“, koji je prvi put objavljen 2007. godine, a kod nas u prijevodu u časopisu *15 dana* 2010. U tom tekstu Todorov iznosi svojevrsnu povijest vlastitog interesa za književnost, a u njegovom drugom dijelu izravno kritizira srednjoškolske programe francuskog jezika i postavlja pitanje učimo li u školi o čemu govore znanstvenici ili o čemu govore djela. Poučavamo li znanje koje se odnosi na disciplinu ili na njen predmet? Meni se to pitanje – poučavamo li, kada poučavamo književnost u srednjoj školi, dakle, neka znanja koja se odnose na disciplinu ili na sam predmet – čini temeljnim ili svakako jednim od temeljnih pitanja ove diskusije. Todorov kaže da, kada se predaju predmeti poput fizike, kemije i matematike, onda se zapravo poučava disciplina. No, kada se predaje povijest, onda se zapravo više poučava predmet, a usputno metode pristupa povijesnoj građi. Todorov se pita zašto se onda, a to piše u kontekstu kritike programa srednjoškolske nastave francuskog jezika, nastava književnosti više približava predmetima poput fizike, kemije i matematike, a ne povijesti. Odnosno, zašto se toliko inzistira na metodologiji i određenoj gomili pojmova, tj. onome što proizlazi iz akademske discipline, i pritom se stvara jaz između učenika i teksta, kada se sve ovo utrpava između njih, osobito u ranoj fazi uvođenja u predmet na nastavi književnosti? Iz toga onda možda proizlazi pitanje koje je svakako aktualno kada progovaramo o nastavi hrvatskog jezika kod nas danas: je li tekst u nastavi poligon za demonstraciju književnopovijesnih činjenica i književnoteorijskih metoda, ili je i nešto drugo, ili je samo nešto drugo? To su možda temeljna pitanja za današnju raspravu.

Kako bi nakon moje uvodne kritike trebao izgledati materinski jezik kao školski predmet, odnosno nastava književnosti u kontekstu toga predmeta? Mislim da bi svakako trebala biti veća sloboda nastavnika i učenika nego što

je sada u izboru sadržaja i načina rada, možda po modelu nekakve obvezne jezgre i izbornih krugova iz kojih bi se mogla birati djela. Time bi se djelomično mogao riješiti problem kanona i prisutnosti ili odsutnosti kanonskih djela iz programa. Zatim, smatram da bi svakako trebalo znatno smanjiti broj obveznih sadržaja, osobito kad je riječ o lektirnom popisu. Da bi se neko djelo, s učenicima koji imaju, 15, 16 ili 17 godina, doista obradilo na smislen način, onda ponekad treba moći odvojiti i 5, 6 ili 10 sati za pojedino djelo, a ne raditi sve te autore koji su utrpani u program po sat ili dva pa se onda dobije situacija koju sam spomenuo, a u kojoj Marin Držić našem prosječnom maturantu nije prepoznatljiv kao značajniji autor, ali samo zato što su se na temelju programa kao ravnopravni autori obrađivali Karnarutić ili Vetranović. Isto tako, smatram da bi napuštanje kronološke obrade književnosti, tj. književnopovijesnog načela organizacije nastave književnosti bilo u svakom slučaju dobra stvar. Smatram da bi trebalo raditi na intenzivnijem ispreplitanju nastave književnosti s nastavom izražavanja i da bi nastavu književnosti trebalo što više ispreplitati s drugim medijima ili poučavanjem o drugim medijima, koje uopće ne postoji u sadašnjem srednjoškolskom programu. Medijska kultura postoji samo u osnovnoškolskom programu, ali ne i u srednjoškolskom, tako da film prema sadašnjem programu uopće nije nešto čime bismo se trebali baviti u srednjim školama, a to očito ne može biti tako. I za kazalište bi onda trebalo izboriti odgovarajući prostor. Dakle, to su sve aktualni problemi. To su moja razmišljanja.

Davor Dukić: Hvala našim izlagačima. Slijedi drugi dio, diskusija. Ne poznajemo se baš svi, zato vas molim da se predstavite kad se javite za riječ. Meni je sad malo teška zadaća da pratim brojne ruke koje će ići u zrak. Diskusija je otvorena.

Anita Peti Stantić: Mislim da svi žele da najprije Boris nešto kaže.

Davor Dukić: Da, ja ne gledam našeg specijalnog gosta. Drago mi je da se javio za riječ.

Boris Jokić: Neću govoriti o književnosti ni o hrvatskom jeziku jer o tome ne znam puno, kao što ne bih govorio niti o fizici, kemiji, tjelesnoj i zdravstvenoj kulturi, pa čak niti o psihologiji premda sam psiholog. Znači, neću si uzeti to pravo. Rekao bih samo nekoliko stvari ponukan ovom raspravom i Vašim uvodnim pitanjima. Ostalo mi je prvo pitanje, a to je Šuvarova reforma. O njoj isto tako ne znam ništa jer sam rođen 1976. godine, tako da u njoj nisam sudjelovao niti bio u njoj. Čitajući o njoj, mislim da je tamo bilo dosta progresivnih elemenata, međutim ova Cjelovita kurikularna reforma s

njom ima malo ili gotovo nimalo veze. Ono što bih htio reći ovdje, a vezano je i uz književnost, neka su osnovna načela cjelokupne reforme. To je, prije svega, načelo relevantnosti onoga što djeca uče te što nastavnici i učitelji poučavaju. Potom, tu je element izbornosti onoga što nastavnici poučavaju i kakvu autonomiju imaju u izboru onoga što poučavaju, ali i onoga što učenici uče. Nadalje, sljedeći element je taj da je humanistika, pa onda i književnost, jednako vrijedna kao svi drugi aspekti obrazovanja. Obrazovanje je sveobuhvatno, ono uključuje sve elemente, iako ćete u javnom diskursu danas naći puno toga o STEM-području, a malo toga o humanistici, ili ćete naći puno toga o STEM- području kao jedinom elementu izgradnje osobe i društva, a humanistika će biti na samom kraju. Htio bih istaknuti još jedan element, a to je da je komunikacija stavljena kao jedna od generičkih kompetencija koje treba razvijati u svim aspektima i predmetima odgoja i obrazovanja, svim međupredmetnim temama i svim područjima kao osnovni oblik rada i bilo kakvog snalaženja u 21. stoljeću. Ta komunikacija uključuje jezik kao takav, ali i druge oblike komuniciranja.

Nadalje, kao element koji bih htio izdvojiti u kontradikciji s onim što sam rekao prije o relevantnosti izbornosti – to je pitanje kanona, društvene relevantnosti onoga što se uči i toga da obrazovanje nije samo iz perspektive učenika, nego i iz perspektive društva, vrijednosti i onoga što kao društvo želimo naći i dati tom učeniku kroz obrazovanje, da je kanon ovdje zapravo stavljen na jedno svoje mjesto. On je stavljen u širi popis koji je na svim razinama i u svim vrstama obrazovanja, ali je na izboru onome koji ima profesionalnu dužnost i profesionalno utemeljenje da to izabere, a to je učitelj i nastavnik. Njemu treba dati oruđe da on može izabrati, sa svojim učenicima, što će i kako čitati, a društvo je tu koje može odabrati jedan širi krug toga što bi se zapravo moglo čitati. Na samom kraju, kao završetak svoga kratkog izlaganja, želim reći da se kroz reformu obrazovanja predviđaju i različite strukturne promjene. One u gimnazijskom obrazovanju – koje je važno i za ovaj fakultet, meni je to u potpunosti jasno – uključuju, osim zadržavanja postojeće satnice hrvatskog jezika, i povećanje satnice u pojedinim orijentacijskim modulima, koje bi u slučaju odabira lingvističkog modula, dakle usmjerenosti jeziku, išlo više k aspektu lingvistike, a u aspektu kreativnog više ka književnosti. To bi značilo da bi svaki učenik opće gimnazije koji odabere jedan od ta dva modula učio više u tom aspektu. Na taj način bi se zapravo omogućilo dublje učenje i ulazak u ta dva, po meni jednako vrijedna, aspekta tog vašeg sveobuhvatnog predmeta koji, osim svih ovih elemenata koje je Ivan nabrojao, a Igor analitički secirao do samih detalja, uključuje i mnogo toga drugoga što nije spomenuto, a to su sociološke i politološke

spoznaje te ono što mene naročito zanima kao psihologa, a to su psihološke spoznaje. Na kraju, ja sam o psihologiji naučio više iz književnosti nego iz predmeta Psihologija. Kada pogledate što djeca i budući psiholozi uče kroz svoje obrazovanje, to nije predmet Psihologija. To je književnost.

Davor Dukić: Hvala Vam lijepa. Prva ruka je bila negdje na ovoj strani.

Nevenka Šuvajić: Zovem se Nevenka Šuvajić i radila sam u školi 39 godina i osam mjeseci. Od toga sam pet godina radila u stručnoj školi u Jastrebarskom, od 1980. u tadašnjem Centru za jezike, a nakon toga od 1991. godine u Klasičnoj gimnaziji. Sada sam *stand by*, što bi se reklo, ne volim baš reći da sam u mirovini, ali dobro. Ovo je jedna jako izazovna tema i drago mi je da sudjelujem u ovome. Imam nekoliko zapažanja koja su prvenstveno proizašla iz mog radnog iskustva, koje je dosta veliko. Prvo je pitanje državne mature. Svi mi koji smo položili maturu do 2009, naša matura 2010. više ne vrijedi. Sad postavljam jedno pravno pitanje. Je li moguće da se u Republici Hrvatskoj negira jedan službeni dokument koji je izdan? Svi koji u sljedećoj godini žele nešto upisati ili učenici koji žele promijeniti studij, moraju ponovno položiti državnu maturu. Kolega Jokiću, molim Vas, Vi na tome radite, mislim da bi ovo trebalo pravno riješiti jer je to ozbiljan problem. Kao profesorica hrvatskog jezika bila sam na različitim načinima polaganja mature u mojih četrdesetak godina rada, ali ovo se nikada nije dogodilo, da se pravno ospori jedan dokument, a to je proizašlo iz toga što matura znači izravni upis na fakultet.

Drugo je pitanje zastupljenosti hrvatskog jezika od osnovne do završetke srednje škole. Vi nećete vjerovati, ali ima srednjih škola u kojima se ne uči hrvatski jezik u sve četiri godine. To je, na primjer, medicinska škola. Nisam provjerila je li tako i u nekim tehničkim školama. Medicinska škola sada traje pet godina, a program hrvatskog jezika je stavljen u prve dvije godine po pet sati, što je ukupno 320 sati. Pitam se trebamo li izaći u javnost s činjenicom da je nekim učenicima uskraćeno ustavno pravo da uče hrvatski jezik. To se kosi s metodičkim i psihološkim karakteristikama učenika te dobi. Učenik s 15 ili 16 godina ne može razumjeti određene sadržaje koji se uče s 18 godina, to je velika razlika. To ima i pravne posljedice, ali i posljedice za naš predmet. Kada je uveden HNOS, uzet je jedan sat hrvatskog jezika u osnovnim školama pa tako sada učenici imaju četiri sata od petog do osmog razreda. Mislim da bi trebalo vratiti taj jedan sat hrvatskog jezika jer je gradivo sve složenije i treba puno više vremena da se pojedinačno radi s učenicima, da se nastava individualizira i da se njima omogućiti da, prilagođeno svojoj dobi, shvate gradivo koje je izuzetno komplicirano.

Još sam htjela postaviti pitanje koliko predmet Hrvatski jezik mora značiti usvajanje književnoteorijskog i književnopovijesnog znanja, da tu nađemo određenu mjeru, jer mislim da učenike ipak trebamo osposobiti i za neku stručnu znanstvenu terminologiju. Ne možemo je isključiti. Slažem se u vezi s izbornosti koja će biti prilagođena učenicima, ali ne ako im ne ponudimo neka zahtjevnija i složenija djela. Nije dobro da im se u potpunosti podredimo. Zahtjev uvijek mora biti jedan stupanj viši, tako da oni budu motivirani učiti i raditi. Većina učenika smatra da ne moraju ni čitati, imaju sadržaje, ponuđen im je tekst na koji, ako si inteligentniji, možeš odgovoriti, nešto ćeš i pogoditi. Shvaćam zašto je uveden takav način provjere na maturi, ali on nije dobar jer demotivira učenike i vodi ih jednom pragmatizmu, što je jako loše. Profesor Peleš je na svome predavanju jednom rekao da je književnost važna i onima koji idu na strojarstvo zato da se razvije mašta, jer je učenicima i budućim studentima koji će raditi u tehničkim znanostima te kreirati i stvarati nešto novo izuzetno važna mašta, a književnost je ta koja kod učenika razvija maštu. Složila bih se da je jezično izražavanje učenika izuzetno palo i da je njihov način izražavanja krajnje simplificiran. Više ne znaju čak ni uobičajene riječi. Mene je učenica drugog razreda pitala što znači riječ sjetan, ne znaju što je lakomost, požuda, to je pojam koji kod njih ne postoji kao izraz itd. Mi ovdje ne govorimo o riječima koje su stranog podrijetla, nego o hrvatskim riječima. Bolje da vam sve ne govorim. Mislim da je važno da zadržimo jedan tip interpretacije književnog djela. Jedno je funkcija jezika u književnosti, a drugo funkcija jezika u komunikaciji. Hvala vam.

121

Davor Dukić: Što se tiče Vašeg prvog pitanja, sumnjam da je itko od nas kompetentan na njih odgovoriti. Bojim se da ne može ni kolega Jokić odgovoriti na ova pitanja koja se tiču pravne strane, mislim na status državne mature, odnosno mature prije 2009, a teško da je netko od nas u moći da nešto mijenja ili predlaže vezano uz ovo s medicinskom školom i možda još nekima, što doista nisam znao, a što zvuči katastrofalno. Imamo li dalje?

Ante Bežen: Ja sam Ante Bežen s Učiteljskog fakulteta. Izgleda kao da malo ne pripadam ovoj grupi, ali ipak pripadam po tome što mi pripremamo djecu za praćenje nastave književnosti u višim razredima osnovne i u srednjoj školi. Meni se iz ovih svih izlaganja nameće jedno pitanje. Je li ova kurikulumna reforma mijenjala paradigme učenja književnosti u osnovnoj i srednjoj školi? U višim razredima srednje škole paradigma je tematska. Dakle, kad je riječ o književnosti, uče se žanrovi i književnoteorijske vrste na tekstovima koje izabire sâm autor udžbenika. O njemu ovisi kako će se predavati književnost u višim razredima osnovne škole. Hoće li to biti kanonska književnost ili

nekakvi izvankanonski tekstovi, to određuje autor udžbenika i, naravno, cijela procedura u njegovom odobravanju. U višim razredima srednje škole paradigma je bila sljedeća: jezik, književnost, jezično izražavanje i medijska kultura se uče odvojeno. Pitam mijenja li kurikulum hrvatskog jezika koji se priprema tu paradigmu ili ne? Ako je zaključiti po strategiji koju je kolegica Peti Stantić izložila – komunikacijsko-funkcionalna, čitalačka pismenost itd. – to bi onda značilo da se ta paradigma mora mijenjati, a to znači i vrlo radikalnu promjenu strukture nastave književnosti i učiteljskog, odnosno nastavničkog znanja o tome. A to znači i radikalnu promjenu udžbenika. Za srednju školu pitam sljedeće: ostaje li i dalje načelo poučavanja književnosti po književnopovijesnim razdobljima odnosno povijesna paradigma? Jako ste dobro primijetili da je treba mijenjati. Ako je ostala, onda će djeca i dalje u prvom razredu gimnazije učiti najteža književna djela koja ne razumiju niti su im bliska, a to su *Ilijada*, *Odiseja*, stare grčke tragedije, Marulić itd., a tek u četvrtom razredu najnoviju književnost, što je i dosad bilo veliko opterećenje za savladavanje književnosti u srednjoj školi tako da djeca shvate i književno djelo, poruke, književnoteorijske pojmove itd. Evo, to su moja pitanja jer o njima ovisi je li taj kurikulum nešto novo ili je zapravo samo promijenjen sadržaj, a radi se po starome.

122

Anita Peti Stantić: Hvala na pitanju, ono je izvrsno pogodeno. Možda nije bilo dovoljno prigode da se to kaže. Mi se malo pribojavamo da je kurikulum toliko radikalan u vezi s ovim što Vi govorite da će upravo s te strane biti problema. Dakle, na razini jezično-komunikacijskoga područja upravo se to zahtijeva: potpuno nove paradigme. Osobno ne znam kako je to izvedeno u hrvatskom, ali znam da ovdje sjede kolegice koje će nam moći bolje odgovoriti na taj dio.

Boris Jokić: Prvo ću ja samo reći da je na srednjoškolskoj razini, koja zapravo od osnutka Hrvatske nije dirana – to je dio odgoja i obrazovanja koji nije ozbiljno programski dotaknut – i u drugim predmetima došlo do vrlo radikalnih promjena načina na koji se uči i poučava. Dat ću primjer povijesti, gdje je na srednjoškolskoj razini izbjegnuto kronološki pristup, nego se ide prije svega dijakronično i tematski, tako da se elementi recentne povijesti uče već u prvom razredu srednje škole. Mislim da je tako i u hrvatskom jeziku, ali tu su zato i osobe koje su ga napravile pa neka one kažu. Dajem riječ kolegici Diani Greblički-Miculinić da ga ona predstavi.

Diana Greblički-Miculinić: Ja vas sve lijepo pozdravljam. Mi smo na neki način pokušale pripremiti teren za hrvatski jezik, ali i ostale jezike koji čine jezično-komunikacijsko područje. Prije nego što odgovorim na

Vaše pitanje koje se spominje već drugi put, mislim da nijednom učitelju ili nastavniku udžbenik nije mjerilo. On je sredstvo i pomagalo. Dakle, ne bi trebao diktirati nastavu i njezin tijek. Za ono što ja želim odraditi sa svojim učenicima mogu se koristiti udžbenikom ako nemam nekakav adekvatan tekst. Nitko mi ne brani da ga nađem sama. Što se tiče paradigme koju ste Vi spominjali, u osnovnoj školi smo u nešto boljoj situaciji jer smo imali više reformi i promjena koje su napravile znatne pozitivne pomake, što nije slučaj u srednjim školama. Mi smo i dalje na tom žanrovsko-tematskom pristupu književnosti, za što smatram da je i primjereno osnovnoj školi. Polazi se od percepcije primjerene dobi, što je spomenuo i kolega Reškovac. Radikalna promjena je u tome da nema podjela, da hrvatski jezik, koji u sebi sadržava i književnost – odnosno, ako krećemo od početka, komunikaciju, jezik, književnost, stvaralaštvo, kulturu i medije – treba sagledavati kao jednu cjelinu. Ne možemo odvajati ishode, sadržaje, učenje ni poučavanje. Mi na jednome tekstu, koji nam je polazište i u jezično-komunikacijskom području, a onda sukladno tome i u predmetu Hrvatski jezik, možemo ostvariti svaki od naših ishoda. I to je cilj te integracije o kojoj se govorilo. Nećemo dva sata raditi književnost pa sljedeća dva sata jezično izražavanje, nego je cilj sve to ujediniti u jednom satu.

123

Ivan Janjić: I u srednjim školama?

Diana Greblički-Miculinić: I u srednjim školama, dakako! Hvala što ste me podsjetili. Napušten je dijakronijski, odnosno kronološki pristup upravo iz ovih razloga o kojima ste Vi govorili jer smatramo da je za dijete s 14 ili 15 godina preveliki zalogaj *Ilijada*, *Biblija* i takvi kompleksni tekstovi.

Ivan Janjić: Znači, nema više postojećeg plana i programa?

Diana Greblički-Miculinić: Nema. Sad je kurikulum jedno i drugo. Odnosno, plan je jedno, program je drugo. Plan je satnica. Dakle, nastavni plan je godišnja satnica, a program je zapravo sadržaj, da tako simplificiram. Ide u stručnu raspravu u ponedjeljak.

Boris Jokić: Vidim da ovdje još uvijek ima neshvaćanja. Definirani su odgojno-obrazovni ishodi za svaki predmet, pa tako i za predmet Hrvatski jezik. Tih ishoda nema puno. Njih je 18 za godinu učenja na gimnazijskoj razini, a vi ih kao nastavnik možete ostvariti s različitim sadržajima, sve dok ih zapravo ne ostvarite. U književnosti postoji prijedlog šireg popisa djela koja su određena na razini odgojno-obrazovnog ciklusa. On obuhvaća više godina učenja i poučavanja. Na srednoškolskoj razini su dva odgojno-obrazovna ciklusa u četverogodišnjim programima. To su prvi i drugi te treći i četvrti

razred srednje škole. Iz šireg popisa književnih djela birate djela koja ćete raditi s vlastitim učenicima. To je na vama, na vašoj autonomiji, ujedno i na vašoj odgovornosti da taj ishod ostvarite s djelima koja najviše odgovaraju, ako hoćete, vama, ali i vašim učenicima, znači u okruženju učenika s kojima radite. Time se zapravo ostvaruje ono što smo htjeli samom reformom, a to je osnaživanje autonomije rada nastavnika s jedne strane i, s druge strane, poštivanje određenog kanona djela unutar tog šireg ciklusa.

Ivan Janjić: Oprostite, to automatski povlači i promjenu državne mature.

Boris Jokić: Apsolutno, u Vašem predmetu, kao i u svakom drugom predmetu u kojem je po prvi put izrađen kurikulum, i tu je profesor Bežen apsolutno u pravu. Kurikulum nije popis nastavnih sadržaja, nego je utemeljen na ishodima, usmjeren na učenika i daje autonomiju nastavniku u ostvarenju ishoda. Tu vidim najveću vrijednost za hrvatski jezik, možda i više nego za druge predmete, to je predmet koji se uči od prvog razreda osnovne škole do zadnjeg trenutka škole. Po prvi put je izrađen kurikulum koji uključuje rad kolegice Polak koja je učiteljica razredne nastave, kolegice Greblički-Miculinić koja predaje predmetnu nastavu u osnovnoj školi, kolegica koje predaju u gimnazijama i strukovnim školama. One su po prvi put napravile koherentan kurikulum hrvatskog jezika od prvog razreda osnovne škole do četvrtog razreda srednje škole. To do sada Hrvatska nije imala. To nije savršen proizvod, no to je možda i najveća vrijednost toga procesa, da je to sada prvi put koherentna cjelina.

Ante Bežen: Jesu li u tom kurikulumu imena pisaca i djela, neovisno o lektiri?

Tomislav Reškovic: Ne.

Boris Jokić: Ne. Kao dodatak kurikulumu nastavnog predmeta Hrvatski jezik postoji provizorni popis kao prijedlog raspravi u ovakvim forumima i kao obrazloženje koja su književna djela preporučena u pojedinom odgojno-obrazovnom ciklusu. Samo da bude jasno svima, s obzirom na to da nisu svi toliko upoznati s tom stvari, postoji pet odgojno-obrazovnih ciklusa. Prvi odgojno-obrazovni ciklus su prvi i drugi razred osnovne škole, drugi su treći, četvrti i peti razred, gdje je jedan dosta osjetljiv prijelaz iz razredne u predmetnu nastavu. Treći su šesti, sedmi i osmi razred, a posljednja dva su na srednjoškolskoj razini koju sam spomenuo prije.

Anita Peti Stantić: Mogu li ja samo nešto reći na ovo pitanje vezano uz maturu? Naša intencija je da se odmaknemo od straha koji je proizveden u tom smislu da se može dogoditi da mladi na maturi, koja je njihova ulaznica

za nekamo, zato što neki kanon nije dovoljno detaljno obrađen, propadnu. Naš cilj mora biti suočavanje s novim tekstom. Mladi se u životu neće suočavati s repetiranjem tekstova i zaboravljanjem činjenica o njima. Želimo da ti mladi ljudi budu sposobni za život, što god radili. Da se budu sposobni suočiti s novim. I to je najpraktičnije što može biti.

Diana Greblički-Miculinić: I to ne samo s kanonskim nego i popularnokulturnim tekstovima, što ih onda dovodi u vezu s različitim kontekstima, osobnim iskustvom, s ekonomskim, društvenim, pa u krajnjoj konzekvenci i s tekstovima visoke književnosti i kulture. Osim toga mi smo se u domeni kulture i medija dotakli i medijske i informacijske pismenosti, a to je upravo ovo što si ti, Anita, rekla: da s nepoznatim tekstom, bez obzira na to je li on književni ili obavijesni, zna što će i kako. Dakle, da ga može razumjeti, protumačiti i iskoristiti za ono što mu treba.

Marijana Češi: Ja sam Marijana Češi, lijepo vas pozdravljam. Samo ću kratko nadopuniti kolegicu. Naglasak je na izbornosti učenika, tako da učenici na satu također mogu razgovarati o književnim djelima koja su i oni izabrali. Mislim da dosad nije bilo toliko prostora u nastavi hrvatskog jezika i za izborna djela učenika. Ono što je kolega Medić naveo, da valja poticati učenike na razvoj jedne kulturološke svijesti i posjećivanje različitih kulturnih manifestacija, to smo čak na jedan način i iskazali u našim ishodi-ma. Važno je reći i da se svim ishodi-ma neće pridruživati ocjene u nastavi, nego je naglasak također bio na tome da se u nastavi prati napredak učenika na pojedinim područjima. Ono što smo htjeli i za što mislim da je posebno važno su strategije učenja u nastavi hrvatskog jezika, ali i komunikacijske strategije koje su također poveznica između triju domena o kojima je kole-gica govorila. Tri su domene, još ću jednom ponoviti: komunikacija i jezik, književnost i stvaralaštvo. Mislim da i ova sama riječ koja je pridružena pojmu književnosti naglašava da je književno djelo u biti poticaj za stvaralaštvo. Vratila bih se i na temu ovoga okruglog stola. Književnost je dobila svoje mjesto i zadržala se u našem predmetu, ali se isto tako dala važnost i svemu ostalome što je itekako važno za cjeloživotno učenje i nastavak školovanja. Danas je također bilo rečeno da nam učenici dolaze nepismeni. Svi mi odu-vijek slušamo onu priču da nam djeca dolaze nepismena nakon obrazovanja u nižim pa u višim razredima, pa onda dođu još nepismenija u srednju školu, a na fakultetu su katastrofa. Ne bih nastavila tu priču zbog toga što sjedim na stručnim ispitima, s obzirom na to kakvi naši kolege dolaze na stručne ispite. Tu ću se zaustaviti. Stavili smo naglasak na to da ostane dovoljno vremena da učenici zaista steknu temeljnu pismenost.

Lahorka Plejić Poje: A tko će pripremiti nastavnike? Je li se na to mislilo? To je zapravo vrlo izazovno i zahtjevno. Vi ste sad spomenuli kakvi vam naši studenti dolaze, ja predajem ovdje i toga sam svjesna, kao i drugi kolege s kroatistike. Uza sav trud, a recimo da i kod nas ima grešaka, vrlo često ne možete napraviti, jer su generacije takve, kvalitetan kadar za školu, odnosno za ovako zahtjevu školu. Svi se s time suočavamo, samo to nitko ne želi izgovoriti. I svi se pravimo da toga nema. Sami smo svjesni da je to jedan zatvoreni krug. Mi proizvodimo loše profesore koji onda neće opismeniti djecu u osnovnoj niti dalje u srednjoj školi, uz to što su programi loši. Pazite, ovdje sjede ljudi koji rade po školama i koji su sigurno izvanserijski, ali, ruku na srce, znamo kakvih ljudi ima po školama, vjerojatno iz svih predmeta.

Marijana Češi: Mislim da svi trebamo preuzeti odgovornost. Radila sam istraživanje jezičnih odstupanja, dakle koje su to najčešće jezične pogreške učenika u osnovnoj i srednjoj školi. Pogreške su uvijek iste. Iste se greške događaju i na morfosintaktičkoj i leksičkoj, a da ne govorim na diskurznoj razini. Dakle, svi imamo jedan veliki problem. Svi negdje griješimo i trebamo se zapitati gdje je ta pogreška. Vjerujem da će ovaj pristup za koji se zalažemo velikim dijelom omogućiti da se neke greške isprave. Inače radim kao viša savjetnica u Agenciji za odgoj i obrazovanje i mogu govoriti samo o profesionalnom razvoju nakon završetka fakulteta. Moje kolegice i kolege u Agenciji trude se, koliko god mogu, dalje raditi na edukaciji nastavnika.

Anita Peti Stantić: Samo kratko. Nikad u životu nisam srela elektrotehničara koji je završio fakultet, počeo raditi i rekao da je u toj prvoj godini spreman i da je sve u redu. Srela sam samo one koji su rekli da ono što rade na poslu nije ono što su naučili na studiju i da sada moraju početi učiti raditi. Isto je i sa svima drugima. Dakle, računamo na cjeloživotni nastavak tog usavršavanja. Na kraju krajeva, u praksi je malo zanemareno ono što postoji na papiru, ali se ne događa, a to su učitelji-mentori. Kada u školu dode mladi učitelj, on dobije svog mentora, starijeg profesora. Taj bi mu mentor trebao pomoći da se snađe. Pitanje je u kojoj se to mjeri događa i može li se učiniti išta da se to poboljša.

Boris Jokić: Dokumenti koje ste mogli vidjeti dosad trebaju doradu. Papir trpi svašta, no ako je to samo papir, od toga ništa. Smatram to najvitalnijim dijelom Cjelovite kurikularne reforme i ne mogu to dovoljno puta reći, a to je osposobljavanje odgojno-obrazovnih radnika. Ne samo onih koje vi obrazujete, budućih radnika, nego i onih koji su trenutno u školi. Bez toga neće biti ništa. Sada malo širim priču. Tu se krije jedan politički trenutak, a on je takav da je ovo jedinstven trenutak za Hrvatsku da napravi reformu

obrazovnog sustava. Ne zato što je ona idealna, nego zato što postoje i neke silnice za to. Prije svega, pristupanje Hrvatske Europskoj uniji. Sada je trenutak kada se otvorio neki prostor i okvir kada bi se mogli ostvariti neki novci koji mogu biti smisleno iskorišteni za transformaciju obrazovnog sustava. Ako taj trenutak nije sada, onda je zapravo pitanje kada će Hrvatska imati takvu mogućnost. I tu su neki elementi koji konvergiraju na zgođan način. Imate dokumente koji očito imaju neke probleme i nisu savršeni, trenutak kada možete dobiti neka sredstva, entuzijazam ljudi za to. Samo je pitanje ima li Hrvatska strpljenje za to. To je, po meni, jedino pitanje. Ovo što ćete vidjeti treba doradu, to je nesumnjivo. I treba razgovor o tome.

Uroš Živanović: Dobra večer. Ja bih otvorio jednu povezanu temu koja uvijek ostane po strani. Moje ime je Uroš Živanović i radim u HAVC-u, kao voditelj Projekta filmske pismenosti. Za one koji možda nisu upućeni, HAVC je nacionalna javna institucija nadležna za film i općenito audio-vizualni tip djelatnosti. U sklopu naših budućih djelatnosti – uz sav ovaj dio podržavanja domaće proizvodnje filmova i stranih snimanja, *Igre prijestolja*, *Ratova zvijezda* i svega što će se još snimati – u fokus stavljamo sveobuhvatnu nacionalnu strategiju povezivanja audio-vizualnog i odgojno-obrazovnog sektora, a čime se bave i svi europski filmski centri koji su nam uzor, Francuzi, Britanci i Skandinavci. Dok se kroatisti i komparatisti bave svojim područjem, paralelno cijelo vrijeme jačaju brojne inicijative koje se bave medijima u školstvu. S pravne strane, sada čekamo da prođe procedura od strane Ministarstva kulture, a javnu raspravu ćemo započeti 18. ožujka u kinu Europa u 12 sati. Želim svakako napomenuti da audio-vizualna zajednica ne želi biti još jedna zajednica koja želi ući u školstvo, nego se želimo staviti na raspolaganje odgojno-obrazovnim radnicima da im olakšamo izvođenje nastave medijske kulture od vrtića do završetka srednje škole na najrazličitije načine. Stoga nas zanima na koje je načine predviđena nastava medijske kulture u osnovnoj i srednjoj školi te koliko je zastupljena?

Marijana Češi: Ovo je jedinstven kurikulum. To je bilo nekoliko puta naglašeno kad smo govorili o domenama. Znači, one su sve iste, od prvog razreda osnovne škole do završnog razreda srednje škole. Zadnja domena koju zovemo C – to je zasad naš interni rječnik, ali vjerojatno će ga svi brzo prihvatiti – su kultura i mediji. Kolegica je govorila da potičemo medijsku pismenost. Osim teksta kao temeljnog izvora u nastavi hrvatskoga jezika, tu su i audio-vizualna sredstva. Dakle, mi smo na taj način odredili jedan od izvora koji će se poučavati i u osnovnoj i u srednjoj školi.

Boris Jokić: Hrvatski jezik nije jedini predmet koji će koristiti audio-vizualne materijale. I brojni drugi predmeti koriste film, ako ćemo o njemu

govoriti, film kao medij kojim se ostvaruju određeni ishodi. Od vjeronauka, psihologije, sociologije do ne znam kojeg predmeta.

Nevenka Šuvajić: To otvara pitanje ulazi li medijska kultura u hrvatski jezik sadržajem ili nam medijska kultura, prvenstveno vizualna, služi da je iskoristimo kao sredstvo? To je nama sada važno jer nije dobro da nam medijska kultura pojede sate za književnost i jezik. S obzirom na tih 140 sati ili nešto manje koje imamo u srednjim školama, to je ključno pitanje koje se postavlja.

Diana Greblički-Miculinić: Medijska kultura nam služi kao sredstvo. Ne poučavamo medijsku kulturu u onom smislu u kojem nismo kompetentni. I upravo u tom segmentu, sad govorim u svoje osobno ime, računam na pomoć i već imam takvu suradnju s nekim projektima ili organizacijama koji su odobreni od strane Ministarstva jer smatram da ste puno kompetentniji odraditi to kako treba. Medijska kultura kao sastavnica na taj način nije dio kurikuluma.

Marijana Češi: Naglasak je na medijskoj pismenosti tako da učenike potaknemo na razvoj kritičkoga mišljenja spram medijskog sadržaja, a ne na tehnici, izvedbi, poučavanju znanosti o filmu. Medijska kultura je uglavnom bila poistovjećivana s nastavom filma, a nastavi filma se pristupalo kao interpretaciji književnog teksta. Dakle, na taj način se više neće raditi.

Tomislav Reškovic: Smijem li nešto reći? Čini mi se da u ovakvom nizu razgovora imamo problema s jednom stvari, a to je predodžba da ono što ne postoji u predmetu ne postoji u školi. To je, po mom sudu, iz perspektive onoga što sada pokušavamo napraviti kroz ovaj proces reforme, kriva slika. Kolega Jokić je spominjao gimnaziju, u petom ciklusu otvara se izbornost. Međutim, u osnovnoj školi, jednako kao i u gimnaziji, postoje prostori za neću reći izborne predmete jer nemamo dobar termin, kada na to pomislimo, mislimo na nešto što je spakirano u godinu dana, ide svaki tjedan... Ne! Možemo ih zvati modulima, kako god. Drugim riječima, ono što je intencija ovoga procesa je da rezultira situacijom u kojoj su škole neizmjerno manje izvana determinirane kako organizirati svoj posao, neizmjerno manje kad je riječ o tome koje sadržaje stavljaju pred učenike, odnosno s kojim sadržajima se učenici susreću. Dakle, ako se govori o filmu, a na jednak način se može govoriti o cijelom nizu stvari, u predmetu koji se zove Hrvatski jezik vjerojatno nije mjesto učenju o kadriranju, ali za one koji tu imaju nekog interesa, čini mi se da nema razloga da škola ne ponudi nešto gdje se upravo to može učiti.

Tatjana Peruško: Ja sam Tatjana Peruško, predajem književnost na talijanistici. Meni se čini da će velik nerazmjer i problem nastati u trenutku kada budete trebali ljude koji će raditi po toj vašoj zanimljivoj i radikalnoj reformi. Možda je večeras trenutak da počnemo razmišljati o tome. Nije mi jasno kako mislite dobiti kadrove za nešto takvo. Druga stvar koju bih rekla, a koja neće zvučati popularno, je pitanje učeničke izbornosti. Dakle, ne kad nastavnici biraju, nego učenici. Jeste li imali na umu različite programe, tj. je li postotak učeničke izbornosti isti u općoj, klasičnoj, privatnoj, privatnoj klasičnoj gimnaziji, strukovnoj školi itd.? A to je opet povezano s figurom nastavnika koji bi morao biti u stanju na primjeru romana Johna Greena ili onoga što danas mladi čitaju raditi na način da radi na *Bildungu*. Ne mogu se točno sjetiti Kafkina citata, siječe se led, dakle hoće li se to moći dobiti s takvim tekstom? Imamo li ljude koji su to u stanju napraviti? Ako sudim po svojim studentima – čak ni za sebe nisam sigurna jer nisam nikad radila u srednjoj školi – bojim se da ćemo imati velikih problema.

Ana Đorđić: Dobar dan, ja sam Ana Đorđić, radim u XIII. gimnaziji, profesorica sam hrvatskog jezika i filozofije, ali sam danas ovdje s ovim dijelom audio-vizualne zajednice. Zašto? Zato što nam je jako važno da film na neki način uđe u srednje škole. Možda ne kao nastavno sredstvo, nego kao nastavni sadržaj jer smatramo da je film jednako važna umjetnost kao književnost, koja se predaje u okviru hrvatskog jezika, ili kao likovna i glazbena umjetnost. Pardon, ja predajem i filmsku umjetnost u XIII. gimnaziji. Stoga me zanima, s obzirom na to da je kolega Reškovac rekao da će jedan takav predmet moći biti fakultativni predmet unutar nekog modula, tko će školovati taj kadar koji bi u školi predavao filmsku umjetnost, ali nema neka temeljna znanja o tome. Jer mi na kroatistici, barem moja generacija, nismo nikada imali nijedan filmološki kolegij. Eto, hvala.

Anita Peti Stantić: Ja ću sada izreći nešto što je izrečeno javno pa onda ne širim glasine. Dakle, ova reforma je javno i žestoko napadnuta prije nekoliko tjedana od strane metodičara, na proslavi 140. godišnjice Odsjeka za kroatistiku. Kroatisti metodičari nisu došli ovamo jer ih to ne zanima i to ih se ne tiče. Nećete Vi, Tatjana, mijenjati svoju sveučilišnu nastavu književnosti, kao što neće nitko tko predaje književnost. Vi ne podučavate samo ljude koji nakon toga trebaju biti jako upotrebljivi profesori u školama, nego i druge stručnjake. Metodika je ta koja se mora itekako promijeniti, a u tome i jest problem.

Lahorka Plejić Poje: Ne samo metodika nego naš cjelokupni program.

Dean Duda: Mislim da u ovaj razgovor dijelom ulazimo iz krivih pretpostavki. Sveučilište se isto promijenilo u zadnjih 15 godina. Ne razgovaramo više o feudima jedne struke koja se studira pa se onda tamo provodi cijelo vrijeme. Govorimo o visokom stupnju izbornosti koja omogućuje, s obzirom na interes, da netko već na preddiplomskom ili na diplomskom studiju sam sebi strukturira, uz mentorski rad, neki oblik kurikuluma izbornih predmeta koji ga čine kompetentnim za ovo što bi kasnije mogao raditi, ako smatra nastavnički poziv svojom prvom preferencijom. Dakle, sveučilište nije iza zidova, barem ne na taj način. Zato mi se čini da i kod nas postoje ozbiljne pretpostavke da se takav tip kompetentnog kadra, s obzirom na to kako sada raspoložemo kolegijima i nastavnim programima, jednostavno profilira kroz izborne kolegije koje možeš strukturirati sam s obzirom na bodove kojima raspolazeš. To što su određene grupe strukturirane tako da su kod njih zamišljeni bodovi ili sati za izbornost na razini nule, dakle učvrstili su svoje feude, to je problem koji je i naš problem, a ne samo problem onoga što će se događati preko granica sveučilišta. Generalno govoreći, slušajući ove prve linije, mislim da ste pogodili sve bitne stvari jer se ne možemo ponašati na način kao da smo u 19. stoljeću i da je jedino što je dostupno kao naša prva zabavna ili prosvjetiteljska djelatnost knjiga koju možemo čitati jer su nam uveli rasvjetu u kuću. Dakle, ako hoćemo otići na izložbu, moramo se prošetati. Ako hoćemo na koncert, pitanje je možemo li ući. Ako hoćemo do kina, pitanje je je li ono izmišljeno i postoji li film. Dakle, koliko god mi je to teško reći, književnost mora snositi konsekvence svog položaja unutar okvira koje umjetnosti danas proizvode na ovaj ili onaj način. Jedan od tih momenata je i da se neki književni sadržaji naprosto mijenjaju nekim drugim sadržajima jer takva vam je publika, odnosno daci i učenici koji dolaze u školu. Oni stječu neke svoje kompetencije na različitim razinama, a književna kompetencija nije baš prva koja se sreće na taj način. Kolegice su potpuno u pravu kada govore o tim popularnim momentima i medijskim žanrovima koji su unutra. Neke stvari koje se rade na književnim tekstovima mogu se napraviti s masom drugih tekstova. Ako mučite djecu u prvom razredu gimnazije, kao što to danas izgleda, sinegdohama, anadiplozama i ostalim glupostima, to možete napraviti na reklami ili vicu. To je zatrovano i tu je književnost zakrčena na najbeskrupulozniji mogući način, a onda ide sve gore i gore. Ovaj model je, barem kako sam ga uspio shvatiti, iznimno fleksibilan i traži apsolutnu suradnju, a na nama je da budemo dionici te suradnje. Bojim se da nećemo dobiti puno ako želimo očuvati eldorado literature kako zamišljamo da je postojala još barem početkom 20. stoljeća, ali možemo napraviti da ona u ovom udjelu koji ima postane važna, barem

na ovaj način na koji je Igor u nekoliko navrata pokušavao govoriti. Postoji još jedan problem. Represivnost nacionalnih filologija je dovela do toga da čitanja nema. Ako vi u 21. stoljeću računate na gabarite discipline iz 19. stoljeća, uzalud vam je sve što ste pokušali.

Igor Medić: Meni je drago što su stajališta dosta optimistična, barem za ovim stolom, odnosno u ovoj dvorani. Podržava se taj dosta veliki niz promjena koje bi trebala donijeti reforma, no onda se sjetim kako je izgledao posljednji međužupanijski skup učitelja i nastavnika hrvatskog jezika održan 4. siječnja 2016. Profesor Reškovac bio je jedan od izlagača i onda se našao pred inkvizicijom i streljačkim vodom kad su odjednom krenula pitanja nakon izlaganja. Ja sam se tada isto iznenadio. Naime, profesor Reškovac je izlagao o vrstama čitanja i o tome kakav bi se koncept čitanja razvijao unutar nastave materinskog jezika u sklopu kurikularne reforme. U dvorani je bilo možda stotinjak učitelja i nastavnika iz osnovnih i srednjih škola, i gimnazijskih i negimnazijskih, a pitanja su bila usmjerena vrlo napadački i u želji za obranom kanona, čak i od strane nekih mlađih kolega. Tako da nisam siguran koliko su glasovi koji se večeras ovdje čuju, pa i moj stav prema vlastitom predmetu, reprezentativni. Da neki moji kolege znaju što sam ja sve izbacio iz programa i što ne radim ili radim drukčije, mislim da bi me isto razapeli. Sada se, primjerice, pretpostavlja da se u prvom razredu upoznaje drama u užem smislu na primjeru *Ekvinocija* i komedija na primjeru *Skupa*. Ne znam tko bi normalan radio tako s djecom od 15 godina. Ja nikad nisam radio na takav način otkad predajem, ali sam bio na skupovima na kojima su se moji kolege borili za to da se komedija upoznaje kao žanr na Držićevu *Skupu* s petnaestogodišnjacima, krvavo su se borili za to. Takvih glasova u struci nije malo i to je ono što je na terenu. Treba uzeti u obzir da nitko ne zna što se događa u učionici jednom kada se zatvore vrata, što god bilo na papiru ili u kurikulu. Tako da mislim da će uskoro krenuti jedna dosta intenzivna polemika, a onda možda i aktivni ili pasivni otpor na terenu kad sljedeći ponedjeljak bude objavljen kurikulum.

Boris Jokić: Hvala. To su neka pitanja koja su relevantna, a to je kako omogućiti da kadar uopće može iznijeti ono što je zamišljeno, a uz to je vezano i drugo pitanje o izbornosti. Što se tiče rasprave i napada, oni traju već dugo. Oni nisu u vašem fokusu. Traju dugo i iz različitih sfera, štoviše, malo ih je iz stručnih, više iz širih društvenih sfera. Međutim, moj je dojam da kadar može iznijeti ovu reformu jer ju je kadar i osmislio. U toj skupini za hrvatski jezik nema niti jednog sveučilišnog nastavnika. Oprostite, dvije od jedanaest. Dakle, potencijal za to postoji. Sada je pitanje samo koliki je to potencijal,

je li to 30% populacije koja već sada tako radi ili je tu još dodatnih 30% koji mogu tako raditi. Ako imate 60%, oni će povući i ostalih 40%. Nekih 20 ili 30% nikada nećete dotaknuti i oni će i dalje raditi na način na koji su radili. Međutim, potencijal za to postoji. Što se tiče izbornosti, spominjali ste razbijanje leda. Koje je trenutno stanje, ne samo u književnosti nego u bilo kojem drugom predmetu? Evo, kolega je o tome govorio. Reći ću, na primjer, matematiku. Imate 1 510 sati matematike do kraja srednje škole. Na ispitu iz državne mature imate zadatak: $\sqrt{28:3}$, uz korištenje kalkulatora s četiri ponudena odgovora. To vam je iluzija obrazovanja. Jedanaest tisuća maturanata je odgovorilo krivo. Cilj je glavni. Ako je cilj stvoriti čitatelja, dajte mu da čita. Zainteresirajte ga kroz strip, kroz trivijalno. Samo mu dajte da čita.

Diana Greblički-Miculinić: Ja bih se nadovezala na to kako će kadar to iznijeti. Naime, nama je u obvezi stručno usavršavanje i propisano je koliko sati organiziranog, a koliko sati individualnog usavršavanja. Moramo ispuniti te formule u kojima se, u krajnjoj liniji, navodi popis literature koju ste pročitali. Dakle, ako to ne bude samo radi forme, mislim da tu ne bi trebalo biti problema. Što se tiče medijske kulture, u srednjim školama već odavno postoji mogućnost fakultativnog predmeta ako ga odobri Ministarstvo. Postoji nešto što je već zaživjelo, a to su školski kurikulumi. To nisu kurikulumi predmeta, nego školski kurikulumi u koje se mogu uvrstiti takvi programi i sadržaji koji će bitno pridonijeti i školi, i zajednici i organizacijama izvan škole.

Sanja Polak: Dobra večer svima. Moje ime je Sanja Polak. Kako se ova rasprava primiće kraju, ja bih se ipak vratila temi i odgovoru na vaša pitanja koja ste postavili na samom početku ovog okruglog stola. Gotovo u svakom pitanju ste na neki način iskazali bojazan. Meni je drago da ste iskazali bojazan jer sam u tom trenutku, kao praktičar i književnica za djecu, sama provjerila ima li te bojazni u meni. I mogu vam reći da nema. Sve što se u reformi radi radi se za to da bi i vama na akademskoj razini, nakon srednjoškolskog obrazovanja, stigli bolji i kvalitetniji ljudi i da vama bude lakše raditi. Kada radimo s djecom i želimo ih nešto poučavati, onda smo nastavnici, a ne znanstvenici. A temelj svake nastave je, osim sadržaja koji se poučava, i metodika. I to je izuzetno bitno. Mislim da bi metodiku, s obzirom na to da je priznata kao znanstvena disciplina i interdisciplinarno znanstveno područje, ipak trebalo na akademskoj razini, dozvolite da se tako razgovorno izrazim, pojačati. Što se tiče samog kapaciteta cijele priče, mislim da svi predavači trebaju svakodnevno razgovarati o metodici na svim

razinama. Sami se moramo pitati koliko smo metodičari i kakvim metodama dolazimo do rezultata, bilo s učenicima od prvog do četvrtog razreda, kroz cijelu vertikalnu, pa, naravno, i vi na fakultetu. Još bih samo za kraj željela reći da čisto sumnjam da će književnost ikada izumrijeti. Bez obzira na sve ne smijemo se ničega bojati i mislim da u hrvatskom društvu i prosvjeti zaista postoji potencijal koji će podržati ovu reformu i u nekim momentima je osloboditi nekih okova, pogotovo u srednjoškolskom obrazovanju i da će ljudi s argumentima, entuzijazmom i osvješćivanjem situacije na praktičnim primjerima zapravo oživjeti prosvjetnu praksu. Mislim da svi možemo puno bolje nego što sada radimo.

Davor Dukić: Evo, ja sam ustao. Ako mislite da ću vas pozdraviti i da ćete biti slobodni, varate se. Ja bih ipak za kraj još dao mogućnost nekome s moje desne strane.

Boris Jokić: Nešto što sam rekao već na početku. Mislim da je vrlo važno reći da je mjesto humanistike, pa onda i mjesto književnosti i jezika, vrlo važno mjesto u odgoju, obrazovanju i društvu. Tendencija u svjetskim, razvijenim društvima jest da se ono smanjuje, a treba činiti sve da bude snažnije. To je prva ideja. Druga ideja je relevantnost i za učenika i za nastavnika. To mi se čini vrlo važnim. Treći element je element izbornosti, ako hoćete, prilagodbe onome što ta mlada osoba jest, što nju interesira kako bi se ostvario neki širi cilj, a to je stvoriti čitatelja. I hvala svima.

Davor Dukić: Hvala našim gostima. Svi koji su rekli da će doći došli su. Hvala im što su odvojili vrijeme. Hvala svim diskutantima i svim vrijednim, mirnim slušateljima. Želim vam ugodnu večer, hvala na sudjelovanju.